

Nchekwa Asụsụ na Omenaala Igbo: Ntūnye Oke Uri na Egwuregwu.

¹Nwigwe Nwakaego

Department of Arts and Social Science Education
Ebonyi State University, Abakaliki
nwakaegonwigwe@gmail.com 08033727159 na

²Eze Nneka Justina

Department of Arts and Social Science Education
Ebonyi State University, Abakaliki
nnekaeze44@gmail.com 08039555509

Ụmịedemede

Asụsụ bara nnukwu uru na mmekọrịta mmadụ na ibe ya. Obodo ọbụla nwere asụsụ nke ha mana dịkà e siri hụta n'oge a, ọtụtụ asụsụ na-alazi ala. Enweghị mmasị n'ihe gbasara asụsụ ọdịnaala ndị, inwe mmasị n'asụsụ Bekee karie asụsụ ọdịnaala, na ejighị asụsụ ọdịnaala azụputa ụmụaka bụcha ihe na-ebute ajọ ọnođụ ahụ. O bụ ụdị ọnođụ a mere asụsụ Igbo ji adala azụ n'agbanyeghị na o bụ otu n'asụsụ mpaghara atọ nke goọmenti Naijiria kwadoro iji eme ihe. Nke a mere edemede a lebara anya n'uzọ di iche iche e nwere ike iji kwalite ma chèkwaa asụsụ Igbo ka o ghara ifunahụ anyị. Edemede a nyochara ntūnye oke uri na egwuregwu n'ichekwa asụsụ na omenaala Igbo. Atụtakwara aro ka ndị Igbo na-agụ uri, na ndị na-emepụta egwuregwu onyonyo jiri asụsụ Igbo egosiputa aka orụ ha. Nke a ga-eme ka "Igbo" bụrụ asụsụ na ndị ama ama n'akụkụ uwa niile. **Ọzọ kwa**, ndị nkuzi asụsụ na omenaala Igbo kwesiri idị na-ewebata uri na egwuregwu dika nka nkuzi o kachasi na klasi asụsụ nke abuo

Ọkpurụkpụ Okwu: Nchekwa, Asụsụ Igbo, Uri na Egwuregwu, omenaala Igbo.

Mkpolite

Asụsụ bụ ụdaolu nwere nghota nke mmadụ na ibe ya ji enwe mmekọrịta. O bụ otu n'ime ihe kacha mkpa e ji mara agburu. O bụkwa otu na nnukwu ihe di iche n'etiti mmadụ na anumanu ndi ozo.

Asụsụ bụ ngwa nzirita ozi nke na-arukwa oru dika njirimara mba maobu obodo obula. Asụsụ bara oke uru na mmekọrịta mmadụ na ibe ya maobu obodo na ibe ya. E wezuga asụsụ, omenaala na ohaobodoagaghị adị n'ihi na obu asụsụ ka ohaobodo ji ebi ndu n'uzo omenaala kwadoro. Asụsụ na omenaala bu ogene mkpi naabo. Ha bu ara na obi, na-agwakokwa aka na aka. O nweghi nke n'ime ha abuo ga-apuwa, o hapu ibe ya. Asụsụ bu uzo kachasi n'uzo e si enwe mkpakorita ukà ma burukwa ugbo kachasi e ji enyefe omenaala (Nwadike, 2009; Onwudiwe na Ugochukwu, 2012). Ofomata (2012) nyekwuru nkowa nke ya n'ihe gbasara mmekorita di n'etiti asusụ na omenaala:

O kwesikwara ka anyi mata na okwu niile anyi naekwu, ilu niile anyi na-atu, egwu niile anyi na-agu, igbo ofo anyi niile, nzuko anyi na-eme, okwu ukabuilu anyi na-ekwu, akuko ifo niile anyi na-ako, ikpe udo, ekele anyi na-ekele, igba afa, inabata obia, mbem anyi na-ama, nkuzi anyi na-akuziri onwe anyi nakwa umuaka anyi, izu ahia, inu iyi na igba ndu, egwu agha, egwu

onwa, ikpe ikpe, igu afọ, ndumodu anyi na-enye onwe anyi, ike ekpe bucha omenaala. Omenaala ndi ahụ e deputara bucha asusu ka e ji egosiputa ha.

Asusu bu otu n'ime njirimara mmadu buru ihe mmadu na ibe ya ji enwe mmekorita n'uzo ndi a; agumakwukwo, ekele, azumahia, mgbasaozi, mkparita ukà na egwuregwu, E jikwa asusu enyefe omenaala n'aka ndi na-etolite etolite. O bu nke a mere na nchekwa na nkwalite asusu obula di oke mkpa. Dika Nwadike (2009) n'ime Oyeka (2016) siri kwaa:

Asusu bu igodo e ji atughe obi ndi mmadu, o buru na a tufue igodo a, anyi atufue ndi mmadu. O buru na anyi edozie igodo a, dozie ya nkeoma, o ga-atughe onu uzo ebe ihe oma di; ihe oma nke onu agaghị akotali site n'akuku onu uzo ozo.

N'agbanyeghi otutu uru ndi a nke asusu bara na ndu ndi mmadu nakwa n'ohaododo, otutu ndi okammuta, ndi nchocha na ndi odee akwaala ariri na asusu Igbo na-alazi ala ka nai (Ohiri-Aniche; 2001, 2010 Ejiofo 2006, Nwadike, 2009).

Ebe mmiri siri malite Agbaru n'ihe gbasara Asusu Igbo

Asusu Igbo bu naani asusu ndi Igbo nwere, burukwa asusu ha ji na-ebi ndu kwa ubochi n'uzo omenaala kwadoro. O bu "Igbo" ka ha ji na-akuziri umuaka ha omenaala na ewumewu n'ezinulo, na gburugburu ha nakwa n'ogo ohaobodo. Umuaka na-esite n'otu ibe, otu ogbo na abamaba di iche iche amuta ibi ndu n'usoro omenaala site n'iji asusu Igbo eme ihe. Nke ahụ bu onodu asusu Igbo n'oge gboo tupu ndi ocha eburu okpukperechi nke kraist na usoro agumakwukwo **nke ha bata n'ala Igbo (Ohiri-Aniche, 2001; Nwadike, 2009; Ikwubuzo, 2012 na Nwaozuzu, 2015)**. O bu **eziokwu na Achidikin bu ukochukwu** ndi ukà siemesi na ndi ozo nyere aka idetu ufodu okwu Igbo, itughari akwukwo nsọ na ibiputa ufodu akwukwo e ji aka ukà kraist n'asusu Igbo, ma otutu ndi oru nchocha kwenyesiri ike na ihe bu "tuu bu isi opi" n'iwebata asusu Igbo n'usoro okpukperechi ukà kraist abughi iji kwalite asusu na omenaala Igbo. Ndi omenchocha kwenyere na iwebata asusu Igbo n'ihe ha na-eme bu uzo ha huru kacha mma iji mee ka ndi be anyi ha chere na ha no n'ochichiri hu uzo (Oyeka, 2016).

Usoro ndi ukà katoliki na ndi siemesi gbasoro n'agumakwukwo n'ala Igbo sokwa n'iwetara asusu Igbo ihe ndolaazu. Ndi ukà siemesi kwenyere n'iji asusu odinaala ndi na-agbasara ha ozioma, ebe ndi ukà katolik jidesiri asusu Bekee ike. Onyendu mgbasaozioma ndi uka katoliki n'ala Igbo bu Bishop Shanahan gakwara n'ihu n'iguputara ndi mmadu otutu uru ha ga-erite n'imuta asusu Bekee; na o baara ndi Igbo na Afrika ndi ozo uru kariya asusu odinaala ha. Nke a mere ka ndi mmadu gbaputasiya n'uloakwukwo ndi ukà siemesi gbaba na nke ndi ukà katoliki ebe ha ga-amuta asusu Bekee. N'oge ahukwa, ndi ocha, ndi mbiarachawa chorọ izuputa ndi maara agu ma na-edede asusu Bekee.

Ozo kwa, atumatu na iwu agumakwukwo n'afọ 1882 bu nke a kporo "1882 Education Ordinance" n'olu Bekee nke ochichi goomenti ala Bekee weputara, nke kwuru si:

"Asusu Bekee bu naani asusu a ga-eji akuzi ihe n'uloakwukwo, ego enyemaka maka uloakwukwo obula bu "grants-in-aid" n'olu Bekee ga-agbado ukwu n'ule e jiri naani asusu Bekee lee na onugogu ndi gafere n'ule ahụ". Nke a mere ka asusu Bekee were onodu, nwee ugwu, nsopuru na ebube, ebe asusu Igbo bu ihe e leghara anya.

Otutu olundi ndi Igbo nwere, na ndorondoro otografi nke malitere n'afọ 1929 ruo n'afọ 1961 socha n'idolara ndi Igbo aka elekere azu n'omumu na nkwalite asusu Igbo. Ndorondoro a bu maka

usoroedide nke ndị “International Institute of African Language and Culture” nke Mahadum London weputara n’afọ 1927 maka iji na-eede asụsụ Afrika butere nnukwu nsogbu na etolite asụsụ Igbo, ndị ụka Siemesi jwara isi na ha agaghị eji usoro ọhụrụ a dee Igbo (Uba-Mgbemena, 2011). Ọ bụ ekwenyeghi n’otu nke ndị ụka a butere agaghị n’ihu etu okwesiri n’ebe agumagu asụsụ Igbo di ruo ihe dika afọ iri atọ.

Agwa nleda anya ndi Igbo n’ihe gbasara asụsụ Igbo bukwa ihe ozọ dolara asụsụ Igbo azu (OhiriAniche, 2011). Nsogbu ahụ ka dikwa ruo taa. Ndi mmadu na-ekwu na ha agaghị eji asụsụ Igbo nwee ego, ugwu na nsopuru. Ha na-ekwu na imuwa asụsụ Igbo abaghị uru n’ihi na ha amarala ya. Ndi nne na nna o kachasi ndi guru akwukwo anaghị achọ isu asụsụ Igbo. Ha anaghikwa eji asụsụ Igbo azuputa umu ha. Ọ bụ agwa nleda anya, egweghi mmasi n’iji asụsụ Igbo eme ihe na anaghị akuziri umuaka na ndi na-etolite etolite asụsụ Igbo bucha ihe na-edunyekari asụsụ Igbo na nsogbu. Nke a mere na akpachaghi anya dika otu mba uwa, UNESCO siri kwuo na asụsụ Igbo so na asụsụ mba uwa ndi no na nsogbu. Ọ buru na e nweghi ihe e mere banyere ikwalite na ichekwa asụsụ Igbo, n’afọ iri ise (50 years na-abia abia, asụsụ Igbo nwere ike ibu nke e kpachapuru ekpochapu.

Ihe na-akpata Asụsụ ino na Nsogbu maobu Mkpochapu:

1. Ọ buru na anaghị enyefe asụsụ n’aka ndi na-etolite etolite, akuziri ha asụsụ na omenaala ha, asụsụ ahụ ga-efunahụ ha ozugbo ndi okenye naasu asụsụ ahụ nwusichara. A naghị agunye umuaka na ndi ga-echeduwa asụsụ, n’ihi na ọ buru na a kpogara umuaka ahụ n’obodo ozọ ebe anaghị asu asụsụ ahụ, nkea ga-eme ka asụsụ ahụ funahụ ha.
2. Ọgbaghara idi n’obodo na-ebute asụsụ ndi mmadu ifunahụ ha. Ọgbaghara nwèrè ike ime ka ndi mmadu gbapu oso ndu n’ala ha gbalaga obodo ozọ. Ha ga-amalite imuta asụsụ obodo ahụ nke ga-eme ka ha bie ndu n’usoro omenaala obodo ahụ. Mgbe nke a mere, ha na-ahapu asụsụ nke obodo ha, bukwa nke ga-efunahụ ha.
3. N’otu aka ahụ ka o dikwa maoburu na a dotara ndi mmadu n’agha. A ga-amanyere ndi ahụ iwu ka ha na-asu naani asụsụ nke obodo ahụ dotara ha n’agha. N’uzo di etu a ka asụsụ obodo ha gaesi funahụ ha.
4. Ọ buru na ndi nne na nna anaghị asuru umuaka ha asụsụ epum ha (L_1), asụsụ odinaala, o gaghi ete aka ka asụsụ ahụ funahụ ndi obodo ahụ.

Ọtutu asụsụ n’obodo Naijiria bu ndi e deoro dika asụsụ ndi no na nsogbu, ebe otutu n’ime ha ka naachọ mkpochapu. Ohiri – Aniche (2014) kwuputara na otutu asụsụ ala anyi kariri nari anọ (400) n’onuogugu nochacha na nsogbu, ufodu ka e kpochapulara, ebe ihe dika otu nari na iri ise na abuo (152) n’onuogugu ka naakwado mkpochapu. Ọ kowara na ihe na-ebute asụsụ ala anyi ibanye na nsogbu na mkpochapu bu agwa nleda anya nke ndi Igbo na-eleda asụsụ Igbo, anaghị enyefe asụsụ Igbo n’aka umuaka na-etolite etolite site n’idi na-asuru ha asụsụ Igbo nakwa iji ya akuzi ihe n’uloakwukwo.

Ohiri-Aniche kowakwara na ihe dika pasenti iri abuo na ise (25%) umuaka Naijiria ndi agafebeghi afọ iri na otu (11 years) enweghi ike isu asụsụ odinaala ha, nke a muru ha n’ime ya. Ọ gakwara n’ihu nye ndumodu na o buru na o nweghi ihe e mere banyere onodu asụsụ Naijiria no na ya ugbu a, na ha ga-abu ihe e kpachapuru ekpochapu n’afọ iri ise ruo n’afọ iri asaa na ise (50 – 75 years) na-abia abia.

Mkpa ọ dị Ichekwa Asụsụ Ọdịnaala Anyị.

Nchekwa asụsụ bụ usoro e si agba mbọ ka asụsụ ọbụla ghara ifunahụ. Dịkà e megoro ka anyị mata na mmalite nchọcha a na asụsụ bụ ihe dị nnukwu mkpa na ndụ mmadụ nakwa n'ogo ọhaobodo, iji akparịta ụkà na iji egosiputa omenaala ha. Nke a mere na obodo ọbụla hụrụ asụsụ ha n'anya ga-agba mbọ ichekwa ya nke oma ka ọ ghara ifunahụ ha màọbụ nwụọ. Okwu Dlibugunaya (2010:305) chikọtara mkpa ọ dị ichekwa asụsụ ala anyị ka ọ ghara inwụ site n'ikowa na "ka otu asụsụ na-ànwụ, bụ ka otu mpaghara omenaala na agụgụala na-emechi. N'ihì na asụsụ abụghị naanị ngwaorụ ndị mmadụ ji akparịta ụkà, e jikwa ya akwawaputa ahụmihe agburu mba ahụ ji ya eme ihe ma na-asụ ya". Nke a gosiri na asụsụ ọbụla nwụọ, agburu nwe ya ànwụọkwa.

Ụzọ dị iche iche e nwereike iji chékwaba Asụsụ Ọdịnaala Anyị

- a. Otu ụzọ ndị ala anyị ga-esi chekwa asụsụ ọdịnaala ha bụ site n'ịdị na-asụrụ ụmụaka ha asụsụ ọdịnaala, jiri ya akparịta ụkà n'ezinaulọ nke ga-eme ka ụmụaka na-enomiri ndị mụrụ ha, na-asụ asụsụ ha. Ndị nne na nna ga-ahụ na ha naenyefe asụsụ na omenaala anyị n'aka ụmụaka ndị na-etolite etolite. Nwankwere, Mmadike na Eme (2017) kwenyere na nke a, oge ha kwuru na:

Otu ụzọ ndị kacha mma iji chékwaba asụsụ Igbo bụ site na ndị nne na nna ha na ụmụ ha bụ n'obodo ihuta mkpa ọ dị na ha malitere ikuziri ụmụ ha asụsụ Igbo. Ha kwuru na ọ bụ naanị ndị nne na ndị nna ezinaulo bi n'obodo ndị ọzọ na-abughị ala Igbo puru ime ka ụmụ ha nweike ighota asụsụ Igbo ma naasukwa ya. Ha kwenyekwara na ọ bụ ọrụ dịrị ndị Igbo niile ihu na ụmụ Igbo niile, agbanyeghi ebe onye bi mutara na-asụ Igbo iji wezuga asụsụ Igbo idanye na nsogbu.

- b. Iji igwe komputa na igwe ngosi dị iche ihe ndị na-enye ndị mmadụ ohere imụ asụsụ ahụ mgbe ọ masiri ha n'ebe nnyemaka nzirita ozi ifeajuna (internet) dị màọbụ ebe odighi (Oyebami, 2008). Iji komputa na usoro ogbaraohuru a ga-eme ka ndị mmadụ mata ihe banyere mkpochapu na onwu asụsụ nakwa usoro a ga-agbaso n'ichekwa ma kwalite asụsụ ọdịnaala anyị. Enwekwara ike iji ha sugharia, nata ozi ma chékwaba asụsụ ọbụla.

- c. **Iweputa atumatụ iwu maka asụsụ (Language Policy):** Naijiria, dikà obodo e nwere otutu asụsụ kwesiri ihibe atumatụ iwu maka asụsụ. Spolky (2012) kwuru na atumatụ iwu maka asụsụ putara na ndị ochichi ga-ehibe iwu nke ga-enye ndị mmadụ ikike idi na-asụ nakwa echekwa asụsụ ha. Otutu mba uwa, ebe e nwere otutu asụsụ nwechara atumatụ iwu a nke ha hiwere iji kwalite ma chékwaba otutu asụsụ ọdịnaala ha, ndị na-achọ inwụ ànwụ. Enweghi atumatụ iwu maka asụsụ na Naijiria mere na a naghi eleba anya ihu na a na-asụ asụsụ ndị a ma na-akuzikwa ha dikà okwesiri. Iji gosi mkpa atumatụ iwu a dị n'ichekwaba asụsụ ala anyi, Ohiri-Aniche (2014) kwuru ka ulọ ezumezu mmebe iwu nke goomenti etiti na nke steeti ọbụla na Naijiria na ndi niile okwu a gbasatara nwee ogbakọ maka ihibe atumatụ iwu banyere asụsụ Naijiria. O kwuru na ogbakọ a, ga-abu ebe ndi Naijiria ga-anọ kpebie ma ha ga-ahapu asụsụ ọdịnaala ka ọ nwuo màọbụ ka ha chékwaba ya. Site n'ogbakọ ahụ ka ha ga-emebe atumatụ iwu maka asụsụ ala anyi n'uzo ozuzuoke ya.

Ọ siri na nke a ga-enye aka n'ikwado ndi mmadụ ka ha na-asu asu ọdinaala anyi.

- d. **Ụlọakwụkwọ:** Ụlọakwụkwọ nwere ntunye oke ya n'ichekwa asụsụ ala anyị. Nke a mere ka Federal Republic of Nigeria (2004 na 2014) kwue na a ga-eji asụsụ epum màọbụ asụsụ a na-asụ ebe nwata na-aga akwụkwọ akuziri ya ihe site n'afọ mbụ ruo n'afọ nke atọ ya n'ogo praimari. Iji asụsụ epum akuzi ihe omumụ màọbụ ikuzi asụsụ odinaala n'ụlọakwụkwọ dikà otu n'ihe omumụ kwesiri na gburugburu ebe a ga-akuzi ya na ndi ga-akuzi ya ga-akwado onodu di mma nke ga-eme ka nkuzi na mmuta gaa nke oma. Ndi nkuzi asusu na omenaala anyi ga-abu ndi tozuru oke n'oru ha; maara asu asusu Igbo nke ga-eme ka ha buru ihe nnomi nyere umuaka ha na-akuziri.

Etu anyi hurula uzọ di iche iche e nwere ike iji chekwa asusu ala anyi, ugbo a ka a ga-enyocha maka ntunye oke uri na egwuregwu n'ichekwa asusu Igbo.

a. Ntunye Oke Uri / Egwu (Songs) n'ichekwa Asusu Igbo. Uri màọbụ egwu bara nnukwu uru na ndu ndi mmadu. David (2008) kowara na uri di oke mkpa na ndu ndi mmadu n'ihu na o bu usoro e si akwalite nzimozu nke abughi naani n'ogo nghota mkpuruokwu kama o gunyere ime ka aghota, wulite ma chekwa ejirimara ndi, otu obula na nke ohaobodo. Ekwueme (2005) n'aka nke ya hutara uri dika orunka e ji akpakota uda di iche iche nke na-egosiputa mmetutaobi (onu màọbụ iwe), echiche na emume. O kwukwara na uri bu ihe zuru uwa niile onu n'ihu na o naegosiputa asusu na omenaala n' uzọ di iche iche.

E nwere uri màọbụ egwu n'oge di iche iche dika uri/egwu nnori oge (ezumike), okpukperechi, ofufe, oge emume di iche iche site n'oge a muru nwa dika egwu nwa, egwu abamaba, echichi, alimdi na nwunye, egwu ekele na egwu agha. Uri na-arukwa oru dika iji zie ndi mmadu ozi, ikuziri ndi mmadu ihe nakwa iji mee ndi mmadu obi uto. E wezuga ndi ahụ, uri bakwara uru nke ukwu n'ihu na o na-egosiputa ma na-enyefekwa omenaala okputorokpu iji hu na ndi mmadu na-ebi ndu n'uzo omenaala siri kwado; site n'ikuziri ha ukpuru obibindu màọbụkwanu iji gbanwoo akparamagwa obula nke na-adighi mma.

Ndi okammuta Ekwueme (2005) na Ikonne

(2018) kowara na uri bara ezigbo uru n'ihu na o na-enye ogwugwo tumadi ndi ahụ esighi ike. **Ozo kwa** uri/egwu enyela otutu umu ntorobia oru aka bukwa ndi naegosiputa nka n'egwu di iche iche. Ihe di mkpa ka anyi ghota ebe a bu na o bu asusu ka e ji egosiputa uri/egwu ndi a. O buru na ndi Igbo ga-eji asusu Igbo akpuputa otutu egwu ha, o ga-eme ka a na-anu asusu Igbo n'akuku mba uwa niile. O ga-enyekwa aka n'ibelata agwa nleda anya ndi Igbo n'ebe asusu ha di, o kachasi umuaka n'isu asusu Igbo. Nke a bu maka na, dika ha na-agu uri/egwu ndi ahụ, o bu asusu Igbo ka ha na-asu. N'uzo di etu a ka a ga-esi na-echekwa asusu Igbo. Ebe anyi hurula na ndi orunka di iche iche na-eji uri/egwu n'uzo di iche iche, ndi nkuzi asusu Igbo kwesiri idi naewebata uri/egwu na nkuzi na omumuihe o kachasi n'ogo nke praimari nakwa klasi asusu nke abuo

Uru Uri/Egwu N'ogo Nkuzi na omumuihe : Ndi omenchocha Hindeme, Egounleti na Kottin (2018) kowara na iji uri/egwu akuzi asusu na-akpalite mmuo umuaka, eme ka ha na-amuta ubara mkpuruokwu, utasusu na omenaala, ewebata ikpa amu (fun) n'omumuihe. Ha kowakwara na uri/egwu na-enye umuaka aka na mkpoputa, ndebeolu, ikeolu na ndanusoro nke ga-eme ka ha na-asu asusu ahụ nke oma; ka umuaka na-esi, na-agu uri/egwu, na-amuta ndanusoro di n'uri ahụ, etu a ka ha ga-esi amutakwa ndanusoro di n'asusu ahụ (Igbo), bukwa nke ga-enyere ha aka n'isu asusu Igbo nke oma.

Okoye (2000) mere ka a mata na uri/egwu bu nka nkuzi nke onyenkuzi mara nke ekwe na-aku nwere ike iji kuzie isiokwu obula na klasi, o kachasi na klasi asusu nke abuo. Iji maa atu, o buru na onyenkuzi choro ikuzi maka "akuku ahụ mmadu" (parts of the body), o kwesighi idina-akpo aha

akukū ahū ndị a n'otu n' otu; isi, anya, onu, ntị, imi wdg. Igbaso usoroñkuzi a ga-eme ka ụmụaka ghara inwe mmasị n'ihe omumū ahū n'ihī na tūpu o kpọtachaa akukū ahū mmadū niile, ike ga-agwū ụmụakwukwō. Ha agaghikwa enwe mmasị n'ihe omumū ahū. Ya mere Nwigwe (2012) gosiputara echiche Berliner na Gage (1984) site n'ikwu na ikowa ihe obula n'onu nkiti bu "mma agha" nke ne-egbuka mmasi nwata akwukwō nwere n'ihe omumū". Mana o buru na onyenkuzi tinyere isiokwu ahū n'uri/egwu mmeri ga-abu nke ya.

Iji maa atū, onyenkuzi ga-asī ụmụaka ka ha naaza aziza "kpamkpa", ebe onyenkuzi ga-eji uri/egwu kuzie ya.

Onyenkuzi	Ụmụakwukwō
Kpa n'isi kpa	Kpamkpa
Kpa n'anya kpa	Kpamkpa
Kpa n'onu kpa	Kpamkpa
Kpa na ntị kpa	Kpamkpa
Kpa n'aka kpa	Kpamkpa

wdg

Dika onyenkuzi na-agu uri a, o na-emetu aka n'akukū ahū ya ndi ahū o na-akpọtasi n'otu n'otu. N'uzo a ka onyenkuzi si ewulite mmasi ụmụaka n'ihe o na-akuzi, n'ihī na obi anuri ụmụaka na-enweta n'uri a ga-eme ka ha malite igbawa egwu. Ha ga-agu uri ahū otutu ugboro na-emetusi aka n'akukū ahū nke ha kporo aha. Ha mesia nke a, onyenkuzi ga-eji akukū ahū ndi ha kpọtara tinye ha n'ahiriokwu. Site n'ahiriokwu ndi a a ka o ga-akuziri ha aha, ngwa na mkpoha.

O buru na ndi nkuzi na-ewebata uri na nkuzi na omumū asusu Igbo, o ga-enye aka chekwa ya n'ihī na uri ndi a bukwa asusu Igbo; ka ụmụaka na-agu ya, ha naamuta asusu Igbo.

b. Ntunye Oke Egwuregwu n'ichekwa Asusu Igbo

Egwuregwu, o kachasi egwuregwu onyonyo (movies) bara nnukwu uru n'ichekwa asusu na omenaala mba obula. Ikonne (2018) kowara na egwuregwu onyonyo bu ngwa di ike n'igosiputa omenaala, agumakwukwō, nnori oge na iji kwalite otu ihe maobu nke ozu. O na-eduga ndi mmadu n'ebe di iche iche nke ha agahi enweike igaru n'onwe ha oge ha ne-elere egwuregwu ahū. Ufodu egwuregwu onyonyo na-egosiputa agugala (historical events), ebe ufodu bu ndi e ji akuziri ndi mmadu ihe, akowa maka omenaala na ohaobodo di iche iche na gburugburu uwa. Onuzulike (2008) hutara na egwuregwu onyonyo bara uru n'igosiputa ukpuru odinaala na ichebe asusu n'ihī na o bu asusu ka e ji emeputa egwuregwu ndi a. Akuko niile a na-akogasi n'egwuregwu ahū bu naani asusu ka e ji ako ha. Nke a mere ka Ikonne rio ka ndi Igbo na-eme egwuregwu onyonyo jiri asusu Igbo meputa obuladi pasenti iri ato (30%) egwuregwu ha niile. O siru na nke a ga-enye aka ime ka asusu, Igbo buru ihe ndi mmadu ma nke oma, mekwa ka e chekwa ya ka o ghara ifunahu anyi.

Iji Egwuregwu n'ogo Nkuzi na omumuihe

Ngalaba egwuregwu gunyere; ejije (drama) na mmeko ozo (role play). Site n'ejije na mmeko ozo umuaka ga-eji asusu Igbo jeputa maobu meputa onodu obula nke onyenkuzi haziri choro ka ha jiri asusu Igbo mee n'ihe omumu ha. Onyenkuzi ga-ahaziri umuaka mkporukwu nke ha ga-eji gosiputa egwuregwu ahụ.

Nelson na Huener (2007) kowara na egwuregwu bara uru n'omumu asusu n'ih na o na-eweta inwe mmasi na obi anuri oge mma du ji usoro egwuregwu amu asusu obula. Rinvoluceri (2015) kwadoro nke a ma tinyekwuo na egwuregwu na-eme ka umuaka nweta mkpolite mmuo, mmasi na agbamume oge ha na-amu asusu, enyere onyenkuzi aka n'ikuziputa nka asusu ano – nka onunu, nka okwukwu, nka ogugu na nka odide, utasusu na mkpoputa okwu. o na-enyekwa aka eme ka umuaka nweike na-akparita ukà, akowaputa uche ha nke oma.

Sugar (2012) kwenyere na egwuregwu na-eme ka umuaka na ibe ha na-emekorita ihe onu, nke ga-eme ka umuaka nwe mmuo nke idi n'otu oge ha na-esokorita eme egwuregwu. Wright (2014) na-akowa na egwuregwu na-enye aka ka umuaka jiri asusu eme ihe site n'isu asusu ahụ (Igbo). Ihe obula onyenkuzi choro ikuziputa ka o ga-etinye n'uzo egwuregwu kama ikpoputa n'onu nkiti, maobu ideputa ya naani n'ugbo edemede. Ka umuaka na-eme egwuregwu ahụ, ha naamuta mkporukwu Igbo bukwa nke ha ga-eji akparita ukà na klasị nakwa oge ha puru n'ezi.

Nke a mere na o buru na ndi nkuzi asusu Igbo naewebata uri na egwuregwu na nkuzi na omumu asusu Igbo, o ga-ewulite mmasi umuaka na ndi na-etolite etolite nke ga-eme ha iji asusu Igbo akparita ukà. Site n'uzo ahụ ka a ga-esi chekwa asusu Igbo ka o ghara ifunahu anyi.

Nchikota na Mmechi

N'edemede a, anyi kara rutu aka na ntunye oke uri na egwuregwu na nchekwa asusu na omenaala Igbo. O bughị ihe ohuru inu na asusu Igbo na-adanye na nsogbu nke sitere na mmeso ojoo ndi Igbo na-emeso asusu ha. Enweghi mmasi n'ihe obula gbasara asusu Igbo, na ejighi asusu Igbo azuputa umuaka bucha ihe na-eduba asusu Igbo idanye na nsogbu. Uri na egwuregwu onyonyo (ihe nkiri) na nke onyenkuzi webatara dikà nka nkuzi na-enye aka n'iwulite mmasi ndi Igbo, umuaka na ndi na-etolite etolite (ntorobia) n'asusu Igbo. Ya mere na o buru na ndi Igbo na-aguputa uri di iche iche, emeputa egwuregwu (ihe nkiri) di iche iche ejiri asusu Igbo emeputa ha, o ga-enye aka n'ichekwa asusu na omenaala Igbo.

Ozo kwa, o buru na ndi nkuzi asusu na omenaala Igbo na-eji uri na egwuregwu n'ikuziri umuaka (o kachasi ndi L₂) otutu isiokwu n'asusu Igbo, o ga-enye aka wulite mmasi umuaka n'asusu Igbo. Ha ga-ejikwa obi utu na nganga amuta isu Igbo. Site n'etu ahụ chékwaba asusu na omenaala Igbo n'ih na dikà ha naagu uri ndi a, emeputa egwuregwu ndi a, o bu asusu Igbo ka ha na-amuta. Nke a ga-eme ka asusu na omenaala Igbo diiri ndu gaa n'ihu.

Edensibia

David, F. (2008). *The Performance Right Society*. London, WIT 3AB.

Dlibugunaya, A. (2010). The Future of Nigerian Languages in E, N. Emenanjo (Ed), *Endangered Languages in Nigeria*. Theory and case Studies. 304 – 307 Portharcourt: Grand Orbit.

- Ejiofor, P. (2006). *Ibeku Ndi Igbo Maka Asusu Igbo Enugu*: Nolix
- Ekwueme, L. U. (2005) *Music and Literature: Application in the Classroom*. In F. O. Lawal (Ed), *Reading in Literature and other Disciplines*. JAS publishers, Lagos.
- Federal Republic of Nigeria (2004; 2014). *National Policy on Education*. NERDC Press Abuja.
- Hindeme, U. O. S; Egounleti, P. M. Na Kottin, E. (2018). *The Roles of Songs in Teaching English to EFL Beginner Learners: The Case of some Secondary Schools in Benin Republic* Retrieved from <http://www.academic.edu>
- Ikonne, U. H. (2018). Preservation of Igbo Language through Home Movies and Songs. In N.P. Ijioma (Ed) *Nigerian Language Studies*. 3, 3, 65 – 88.
- Ikwubuzo, I. (2012). Enculturating the Diasporic Igbo Child. *Ofo: Journal of Translantic Studies*. 2, 1, 65 – 88.
- Nelson, J. Na Hueners, D. (2007). *Games and Special Activities*. English Language Workshop. London: Longman
- Nwadike, I. (2009). *Naijiria: Asusu Omenaala na Mmeppe Obodo. Jonal Mmuta Igbo. Journal of Igbo Studies*, 4, 1, 33 – 37.
- Nwankwere, A. U. N., Mmadike, B. I. Na Eme, C. A. (2017). Safeguarding the Igbo Language through Teaching Igbo Children in Diapora. <http://dx.doi.org/10.4314/og.vl3i1.9>.
- Nwaozuzu, G. (2015). *Agbambo Ndi Igbo na Nkwelite Asusu na Omenaala Ha*. Agumagu nke Iteghete Maka Ncheta Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu. Onitsha: Varsity.
- Nwigwe, N. (2012) Factors in the Design and Production of Language Textbook. In Olumba, M. O. (Ed) *Journal of Human Kinetics and Health Education*. 1, 1, 141 – 150.
- Ofomata, C. (2012). *Omenaala na Odinala Ndi Igbo Enugu*; Format.
- Ohiri-Aniche, C. (2001). Nigerian Languages in the 21st Century: What Vision. In C. Ogbulogo, P. Ezike Ojiaku, O. Alaba (Eds) *Advances in African Languages, Literature and Cultures: Essays in memory of Nnabunyi Ugonna* 61 – 75, Lagos. Sam Orient.
- Ohiri-Aniche, C. (2008). Nnyefega Asusu Igbo N’aka Umuaka. In I. Ikwubuzo, C. Ohiri-Aniche na C. Nnabuihe (Eds), *Udezulu Igbo. A Fest Schrift in Honour of Sam Uzochukwu*. 148 – 163. Lagos: Green Olive.
- Ohiri-Aniche, C. (2010). A Survey of the Awareness of Language Endangerment in Nigeria. In E. N.

- Emenanjo (Ed). *Endangered Languages in Nigeria. Theory and Case Studies*. 25 – 50. PortHarcourt: Grand Orbit
- Ohiri-Aniche, C. (2011). Onodu Asusu Igbo: *Oge Ugbua na Odinihu*. Agumagụ Nke Isii Maka Ncheta Chief (Dr.) Chidozie Ogbalu. Onitsha: Varsity.
- Ohiri-Aniche, C. (2014). Local Languages for Global Citizenship: Spotlight on Spotlight on Science. *The Vanguard*.
- Okoye, P. N. (2000). Oral peotry As a Spring – Board for National Development. In B. O. Amechi (Ed.). *Obudu Journal of Languages*. 141 – 153.
- Onuzulike, U. O. (2008). *The Birth of Nollywood: The Nigerian Movie Industry*. Black Camera. 22,1.
- Onwudiwe, G. Na Ugochukwu, C. (2012). Language As A Vehicle for Cultural Transmission: The Case of Igbo Language. *Oja: An International Journal of Igbo, African and Asian Studies* 2 – 10.
- Oyebami, O. M. (2008). Development of Igbo Language e-learning system. *Turkish Online Journal of distance education*. TOJDE 9, 4, 2.
- Oyeka, C. N. (2016). Mgbachapu na Ogbasaghim nke Ufodu Ndi ọrụ Akwukwo n’ebe Asusu na Omenaala Igbo di. N’ime I. Ikwubuzo, E. E. Okafo, C. N. Oyeka, C. B., Nnabuike na O. G. Nwagbo. *Igede Igbo: A Journal of Igbo Studies*. Department of Linguistics, African and Asian Studies. University of Lagos.
- Rinvoluceri, M. (2015). *Grammar Games. Cognitive, Affective and Drama Activities for EFL Students* Cambridge University Press.
- Spolky, B. (2012). *The Cambridge Handbook for Language Policy*. Cambridge University, Press.
- Sugar, S. Na Sugar, K. (2012). *Primary Games. Experiential Learning Activities for Teaching Children K-8*, Jossey – Bass Publishing House.
- Uba-Mgbemena, A. (2011). *Orthography: The Igbo Example* Lagos: Iroanusi.
- Wright, A., Beheridge, D., Buckby, M. (2014). *Games for Language Learning*. Cambridge University Press.